

DROGOMARECKI D. A.:

A SZÜKSÉGES TERMÉK ELOSZTÁSÁNAK NÉHÁNY METODOLÓGIAI ÉS ELMÉLETI KÉRDÉSE A SZOCIALIZMUSBAN

1. A szükséges termék a szocializmusban

A szükséges termék elosztásának kérdése a szocializmusban korántsem tartozik a „váratlanul keletkező problémákhoz”. Hosszú ideje foglalkoztatja a Szovjetunió és többi szocialista ország tudósait. A munkák fő hiányossága a felszínes, empirikus megközelítés túlsúlya. Sok, ezzel a problémával foglalkozó kutató nem különbözteti meg, hanem azonosítja a szükséges termék elosztását a fogyasztási cikkek elosztásával, a termelés és az újratermelés kategóriájaként közelíti meg. Az ilyen módszertani tévedések akadályozzák, nem teszik lehetővé olyan elmélet kidolgozását, amely konstruktívan szolgálná a gazdasági gyakorlatot. Ez utóbbi értelmét veszti a gazdasági élet módszertani elemzése nélkül, az absztrakttól a konkrét felé haladás elveinek alapján. Olyan megközelítés nélkül, amelyben a gazdálkodás logikája az élet logikáját tükrözi, nem pedig fordítva.

A szükséges termék elosztásának problémája a szocializmusban több kérdés megoldását feltételezi, többek között: a szükséges termék elosztásának szükségességét mi határozza meg, kik között osztják szét, milyen módszerrel és milyen formában? A probléma feltárásának logikája feltételezi, hogy az elején határozzák meg azokat a körülményeket, amelyek indokolják a szükséges termék szocializmusbeli elosztásának szükségességét.

Ismeretes, hogy a termelés eredményeinek elosztását a termelés határozza meg. „Az elosztás tagozódását — írja Marx — teljesen meghatározza a termelés tagozódása”.¹ Azonban mint az elemzés mutatja, a szükséges termék elosztása nem minden termelési struktúra immanens tényezője, hanem csak annak, amelyben technikai, főleg gazdasági okok miatt a *munkának* kooperatív jellege van. A munkafolyamat elkerülhetetlenül olyan formát ölt, amikor a folyamatban alkalmazott munkaeszközök nem egyszerű eszközök, hanem különböző természetű gépek rendszere. „A gépi berendezés, egyes később megemlítendő kivételekkel — jegyzi meg Marx —, csak a közvetlenül társadalmasított, vagyis közös munka kezében funkcionál. A munkafolyamat kooperatív jellege most tehát technikai szükségességgé lesz, amelyet magának a munkaeszköznek a természete diktál.”² Minthogy a szocialista termelési folyamatban alkalmazott munkaeszközök különböző természetű géprendszereket jelentenek, a munkafolyamat technikai okok miatt kooperatív jellegű.

A szocializmusban azonban a munkafolyamat kooperatív jellege nemcsak technikai okok miatt van meg, hanem gazdasági okok miatt is. Mindenekelőtt az, hogy a termelési folyamat részt vevői a termelési eszközökhöz való viszonyukban egyenlő helyzetben vannak. De ez a körülmény senkit sem szabadít fel az anyagi eszközök megszerzésének gondjától, vagyis a saját maga érdekében végzendő munkától. A termelés eszközökhöz való egyenlőségi viszony azt jelenti, hogy senki sem

¹ Marx: Bevezetés a politikai gazdaságtan bírálatához M—E művei 13. k. 162. o.

² Marx: A tőke I. M—E. művei 23. k. 359—360. o.

háríthatja át a maga részét „... másokra a termelőmunkában, az emberi létezés e természeti feltételében való részvételét ...”³ továbbá feltételezi azt is, hogy a maga részét nem elkülönülten, hanem közösen végzi. Igaz, hogy munkáját nem általában a társadalomban, hanem annak valamely termelő kollektívájában végzi.

A munkafolyamat a szocializmusban kooperatív jellegű a gazdasági és technikai okok miatt, de ebben a folyamatban a sok egyedi résztvevő és a kollektíva mint egységes egész vesz részt. Így a termelés folyamatában jelen van minden részt vevő egyéni termelőereje, a kooperáció növekedésével, és a kollektíva mint egy egységes élő organizmus termelő ereje. A termelőerők ilyen megkülönböztetése a munka kooperációjában mindig fontos. Ezzel kapcsolatban Marx így fogalmaz: „Nemcsak az egyéni termelőerőnek a kooperáció révén való fokozásáról van itt szó, hanem egy olyan termelőerő termeléséről is, ... mely sok erőnek egy összerővé való összeolvadásából fakad, ...”⁴ Így egy új termelőerő, amely az egyéni termelőerőkkel egyidejűleg létezik és funkcionál mint egy és ugyanazon folyamat szerves eleme.

Amennyiben a szocialista termelési folyamatban a fenti elemek egyidejűleg vannak jelen, akkor a termelés eredménye természetesen a kollektíva mint egész és a termelésben részt vevők egyéni munkájának az eredménye. Ebből következik, hogy szükséges munkaidőben a termelőknek az egyéni és a kollektív munkájával létrehozott termék — szükséges termék. Ez utóbbi, mint ismeretes, egyfelől az, amiben a termelő tárgyasítja magát, másfelől pedig, aminek közvetítésével állandóan újratermeli magát, ill. a saját fogyasztásában az „általa létrehozott dolog megszemélyesedik”.⁵

A szocializmusban a termelési eszközök társadalmi tulajdonban vannak, ezért az anyagi javak közvetlen létrehozói nemcsak a termelési folyamat egyéni résztvevői, hanem a termelő kollektíva mint egész. Így a szükséges termék feltétlenül megtestesíti, következésképpen biztosítja a termelés részt vevőinek a kollektívának mint egésznek megőrzését és a termelőképességének újratermelését. Ebből következik az, hogy ezt a terméket elkerülhetetlenül el kell osztani a termelésben részt vevők és a kollektívák között, mert a viszonylag elkülönült kollektívák létezése és funkcionálása a szocialista társadalom immanens tényezői.

A szükséges termék szocializmusbeli elosztását sok közgazdász úgy tárgyalja mint az élethez szükséges eszközök elosztását vagy a fogyasztási cikkeknek az anyagi termelésben részt vevők közötti elosztását. Az ilyen értelmezés nem felel meg a valóság logikájának. Ahogy a tények mutatják, a szocializmusban a szükséges terméket közvetlenül nem mint az élethez szükséges eszközöket termelik meg, nem mint a fogyasztás tárgyait, hanem mint értéket, amely a termelés valamilyen eredményében jelenik meg, valamilyen áruban, amelynek használati értéke lehet a termelésnek eszköze is és tárgya is, de nem feltétlen a fogyasztás tárgya. Ez az érték az adott esetben a termelés közvetlen megvalósítói létfeltételeinek az elsődleges gazdasági megjelenési formája.

Logikailag vetődik fel az a kérdés is, hogy a szükséges termék a szocializmusban milyen formában válik oszthatóvá, részekre választhatóvá? Először is meg kell jegyezni, hogy ez a termék naturális formában nem osztható fel, minthogy a termelés részt vevői általában közvetlenül nem azokat a termékeket állítják elő, melyek életük fenntartásához szükségesek. Létrehozhatnak olyan termékeket, amelyek egyáltalán nem tartoznak a fogyasztási cikkekhez, ha létre is hoznak az életfenntartáshoz szük-

³ Engels F.: *Anti-Dühring* M—E művei 20. k. 289. o.

⁴ Marx K.: *A tőke* I. k. M—E művei 23. k. 306. o.

⁵ Marx K.: *A tőke* I. k. M—E művei 23. k. 306. o.

séges dolgokat, azoknak társadalmi munkamegosztás következtében csak egy adott formáját hozzák létre, pl. kenyérgabonát, nem pedig kész sült kenyeret. Az az érték, amelynek hordozója az áru, a benne foglalt szükséges termék nem osztható közvetlenül szét részekre. Miért? Mert az emberek reálisan csak azt oszthatják el, amit közvetlenül érzékelnek, az érték pedig olyan reális valóság, amely közvetlenül nem érzékelhető. Azon kívül a használati érték mint az érték hordozója fizikailag nem mindig osztható. Következésképpen a szocializmusban a szükséges termék a maga születési formájában közvetlenül nem osztható részekre, vagyis ebben a formájában lehetetlen szétválasztani. Az érték közvetlenül érzékelhetővé, következtésképpen részekre oszthatóvá csak akkor válik, amikor pénzfornát ölt. „Mint csereérték — írja Marx — minden áru tetszés szerint osztható, bármilyen oszthatatlan is a használati értéke...”⁶

Az értéknek ez az átváltozása, mint ismeretes, a realizálás belső folyamatában és annak közvetítésével zajlik le. Az utóbbiban az érték, amely a szükséges terméket képviseli, csak azt a formát veszi fel, amelyben oszthatóvá válik. Ugyanakkor mint meghatározott nagyság szerepel, meghatározott összegű pénz, vagyis a szükséges termék nagysága a legegyszerűbb formában jelenik meg.

A szükséges terméket jelentő érték külső megjelenési formában, pénzben jelenik meg. A szükséges termék egy része, amelyet a termelésben résztvevők egyedi munkája hoz létre, *munkabér formát* ölt. A másik érték rész, melyet a kollektív munka hoz létre, a többletterméket megtestesítő értékkel együtt alkotja a *nyereséget*.

Mint hogy a szocializmusban a szükséges termék közvetítésével biztosítható a termelő kollektívának mint egésznek a termelés minden egyes résztvevőnek újratelése, akkor feltétlen szükséges a termékek létrehozói közötti elosztás. Milyen módon osztható el a szükséges termék a szocializmusban? Az elosztás módja, mint ismeretes, a termelés feltételeiből adódik és ez utóbbi határozza meg. Következésképpen a szükséges termék szocializmusbeli elosztási módja a termelési folyamat feltételei alapján határozható meg a termelési eszközök társadalmi tulajdona alapján.

2. A szükséges termék elosztása

A kérdés vizsgálatánál abból kell kiindulni, hogy a szocialista termelési folyamat milyen lényeges mozzanatai határozzák meg a szükséges termék létrehozói közötti elosztási módot?

Először, a szocialista termelési folyamatot a társadalom szervezi, irányítja és ellenőrzi, közvetlenül a termelő kollektíva mint egész és a termelésben részt vevő egyének valósítják meg; másodszor, a termelési folyamat minden résztvevője egyenlő helyzetben van termelési eszközükhöz való viszonyban; harmadszor, a termelés minden résztvevője két funkciót hordoz magában, a „munkás” funkcióját és a „gazdálkodó” funkcióját. Negyedszer, a termelési folyamat minden résztvevője feltételezi az anyagi érdekek realizálásának szükségességét, vagyis mindenkinek szüksége van munkabérre; ötödször, az anyagi érdekek realizálásának feltétele mindenki számára kivétel nélkül csak a saját munkája és nem más, vagyis maga számára végzett munka nemcsak egyedi; hanem közös is, hatodszor, mivel a termelés résztvevői saját maguknak végzett munkát is közösen végzik a társadalmi munkamegosztás alapján, szükségképpen nemcsak saját maguknak termelnek, hanem a társadalomnak is, vagyis közülük senki sem hozza létre közvetlenül a saját életéhez szükséges eszközöket, ha-

⁶ MEM 46. k. 2. 353. o.

nem csak azok valamely formáját; hetedszer, mivel az alapvető egyenlőségi viszonyok mellett a képességek, a termelésben résztvevők képzettsége a végzett munka jellege eltérnek egymástól, ezért a munkájuk eredménye is feltétlenül különböző lesz mind a mennyiség és mind a minőség szempontjából.

A termelés fenti feltételeiből következik: először is az, hogy a szocializmusbeli szükséges termék felosztható egy olyan részre, amely kielégíti a termelő kollektíva mint előszervezet szükségleteit, és olyanra, amely a termelésben részt vevők egyedi szükségleteit tartalmazza, másodszor a szükséges termék második részének felosztása a termelési folyamat közvetlen részt vevői között szükségszerű, és egyben ez meghatározza a szükséges termék ez utóbbi részének a felosztási módját.

A szocialista termelési folyamat viszonyainak lényegéből a szükséges termék elosztásának a közvetlen termelésben részt vevők között csak egyetlen módszere lehetséges — a munka szerinti elosztás, vagyis a termelésben részt vevők munkája mennyisége és minősége szerint.

A szükséges termék ezen részének az elosztására más módszerei nem jellemzőek a kommunista társadalom szocialista szakaszára. A szocialista termelési folyamat teljesen kizárja a szükséges termék egyenlő elosztását, valamint a szükséglet szerinti elosztást. Gyakran a szükséges termék szükséglet szerinti elosztásának lehetetlenségét (amelyet gyakran a termelésben részt vevők forszíroznak) az anyagi javak bőségének hiányával magyarázzák. Számunkra úgy tűnik, hogy a lehetetlenség abból adódik, hogy a szocializmusban a szükséges termék nem mint a fogyasztás tárgya jön létre, vagyis mint a termelési folyamat résztvevőinek az élethez szükséges eszköz, hanem mint érték valamilyen áru formában. Az érték pedig, mint ismeretes, nem képes közvetlenül valamilyen emberi szükségletet kielégíteni általában, hanem csak a fogyasztás tárgya. Ebből következik, hogy a szükséges terméket szükségletek szerint elosztani lehetetlen, mert érték formájában, nem pedig az embereknek az élethez szükséges eszközök formájában jelenik meg.

Továbbá találhatók a közgazdasági irodalomban a munka szerinti elosztás szükségességének olyan magyarázatai, amelyek nem a reálisan létező termelési folyamat viszonyából indulnak ki. A szovjet és nem szovjet közgazdászok jelentős része ezt a szükségességet a következő okokkal magyarázzák: *a)* a termelőerők nem megfelelő fejlettségi szintjével, amely nem biztosítja a szükséglet szerinti elosztás lehetőségét; *b)* maguknak a résztvevőknek a tudati fejletlenségével, amely abban jelenik meg, hogy a munka az embereknek még nem vált belső életszükségletté a termelés szocialista szakaszában; *c)* a munka társadalmi egyenlőtlenségeivel. Ezek a körülmények vitathatatlanul a tárgyalt kérdéshez tartoznak. De az ilyen negatív faktorokkal való meghatározás (nem megfelelő fejlettségű termelőerők, vagy a termelők éretlensége) nem tárja fel a szocialista termelési folyamat belső lényegének megfelelő munka szerinti elosztást. Végül is, lehet-e magyarázni a létezőt, kiindulva a nem létezőből és a nem létezőből? Úgy gondoljuk, hogy az ilyen megközelítés nem termékeny és módszertani szempontból sem tartható.

A szocialista termelési folyamat viszonyai meghatározzák azokat a formákat is, amelyeket a szükséges termék az elosztás folyamatában ölt magára. A szükséges terméknek az a része, amelyek a kollektíva mint élő szervezet szükségleteit elégítik ki, nem osztható fel, hanem a kollektíva különböző érdekeinek megfelelően használható fel, biztosítva a stabilitást és a cselekvőképességet. A szükséges termék ezen része nyereség formában jelenik meg, amelyből a jelenlegi gazdálkodási gyakorlatban szociális-kulturális és lakásépítési alapot képeznek. Az utóbbiak a csere közvetítésével anyagi javakká alakulnak, amelyek összességében a termelő kollektíva fogyasztási alapját alkotják.

A szükséges termék másik, maradék része, amely a termelésben részt vevőké, munkabér és prémium formájában egzisztál. Az első résztől eltérően, a szükséges termék ezen részét, mint már említettük, a termelésben részt vevők között a végzett munkájuk mennyisége és minősége szerint osztják fel. A termelésben részt vevők munkája mennyisége és minősége szerint felosztandó munkabér alap kereset formáját ölti, amely természetét tekintve munkadíj és nyereség. A fizetés így megfelelő formában kifejezi a termelésben végzett munka mennyiségét, minőségét. A nyereség formában megjelenő szükséges termék, amelyet mindenki munkája mennyisége és minősége szerint osztanak el a termelésben részt vevők között, vagy a fizetés arányában, nem más mint nyereségrészesedés.

A szocialista termelési folyamat lényegéből következő szükséges termékelosztási formák: a termelő kollektíva fogyasztási alapjai, munkabér és nyereségrészesedés. Az irodalomban a szocializmusbeli szükséges termék elosztási formájaként a munka szerinti elosztást, a társadalmi fogyasztási alapokat és a háztáji gazdaságból szerzett jövedelmeket jelölik meg. Nem bocsátkozva részletekbe, megállapítható, hogy ezek a formák, a munka szerinti elosztást kivéve, a szocialista termelési folyamatból közvetlenül nem következnek. Ezeket a szükséges termékről alkotott empirikus elképzelés alapján határozzák meg, mint a dolgozó individuum létezéséhez szükséges eszközök összegét, amely a felszínen három csatorna közvetítésével képződik: az, amit a munkáért kap; az, amit ingyen kap, az, ami a háztájiból származik. Az ilyen megközelítés megfelel pl. a szocializmusbeli egyén összjövedelmének meghatározásához, de nem a szükséges termék elosztási formáinak meghatározásához.

A fizetés és a nyereségrészesedés együttesen alkotja a keresetet. Az utóbbi a szocializmusban elképzelésünk szerint a termelés résztvevőjét két funkciójában mutatja be. A termelés folyamatából semmi olyan nem következhet amely a termelés feltételeinek a formájában ne jelenne meg. A „munkás” funkció lényege főleg abban jut kifejezésre, hogy a termelési folyamat közvetlen résztvevője a munkatevékenység eszközének közvetítésével a munka tárgyát az egyik használati érték formától a másik használati érték formába alakítja át. Ami azt a kérdést illeti, hogy mennyi és milyen termelési eszköz szükséges egységnyi termék előállításához a minőség az újdonság a nyers- és egyéb anyagok, gépek, berendezések, épületek, építmények racionális felhasználása stb. — mindezek a „gazdálkodói” funkcióhoz tartoznak. Ez utóbbi lényege abban foglalható össze mindenekelőtt mint önálló aktivitás, önfegyelem, vállalkozás, újítás, takarékoskodás, vagyonvédelem, felelősség, a végtermék eredményben való érdekelttség. A „munkás” funkciója gazdaságilag a fizetésben rögzíthető, míg a „gazdálkodó” funkció a nyereségrészesedésben.

Továbbá a szükséges termék elosztása elemzésének fontos megvilágítani azt, hogy a termelés résztvevőinek a fizetésében mekkora rész legyen a nyereségrészesedés? Jelenleg a tudományos és oktató anyagban az az álláspont dominál, hogy a szocializmusban a szükséges termék alapvető részét a munkadíjazás tegye ki. Az ilyen álláspont támasztja alá az, hogy a gazdaságpolitika felszínén a bérek a jövedelmek nagyobb részét teszik ki azoknál, akik az anyagi termelésben dolgoznak. Ez a látszat, azonban mi következik a termelési folyamat viszonyaiból?

3. Kísérlet a szükséges termék elosztásának a meghatározására

Mint már megjegyeztem, az, hogy a szükséges munkaidőben létrehozott szükséges termék magába foglalja mind a termelésben részt vevők egyedi munkáját, mind a kollektívának mint egésznek a munkáját. A szükséges termék a termelésben részt-

vevőknek mint egységes szervezet munkája eredményének szerves egyesítése. Milyen eredmények alkotják a szükséges terméket? Ismeretes, hogy a termelékenyebb munka a kevésbé termelékennyel összehasonlítva egységnyi idő alatt több használati érték tömeget hoz létre, a bonyolultabb munka több értékben testesül meg. Minthogy a kollektíva munkája összehasonlítva az egyedi munkával termelékenyebb és bonyolultabb, természetesen a kollektív munka eredménye mind használati érték, mind érték oldalról dominánssá válik (összehasonlítva a termelésben részt vevők individuális munkájának aritmetikai összegével) mind a termék egészét mind a szükséges terméket tekintve.

Még Engels írta, hogy „egy órányi összetett munka terméke magasabb, kétszeres vagy háromszoros értékű áru egy órányi egyszerű munka termékével összehasonlítva”.⁷

Elemzésükben tételezzük fel, hogy a kollektív munka eredménye csak kétszer nagyobb a termelésben részt vevők egyedi munkájának az összegénél, bár a gyakorlatban ez a többlet sok összetevőjű és állandóan nő a termelési folyamat különböző elemeinek az állandó tökéletesítésének következtében. Tehát abból indulunk ki, hogy a kollektív munka eredménye (Tk) kétszer nagyobb a termelési folyamatban részt vevők egyedi munkájának aritmetikai összegénél (Tu). Ebben az esetben a szükséges munka, amely biztosítja a termelésben részt vevő dolgozói pozíciójának megőrzését és újratermelését, egyenlő lesz azzal az értékkel, amelyet a szükséges munkaidő keretében hoztak létre az egyedi munkával (NPtu). A termelő kollektíva számára

szükséges terméket a következő képlettel fejezhetjük ki: $NP_{tu} = \frac{Tu}{A}$ ahol $A > 1$ -nél,

vagyis NP_{tu} egyenlő a termelésben részt vevők individuális munkájának összegével. A gazdálkodói funkcióval összefüggő szükséges termék értéke, amely a gazdálkodói funkció újratermelését biztosítja, egyenlő azzal az értékkel, amelyet a szükséges munkaidő alatt hoznak létre a kollektívának mint egésznek a munkájával, vagyis

$NP_{tk} = \frac{Tk}{A}$. (Itt az A jelentése megfelel az előbbi formában meghatározottnak.)

További összefüggés $\frac{Tk}{Tu} = B$, ahol $B > 0$. Akkor a termelők munkabére egyenlő:

$\frac{Tu}{A} + \frac{B \cdot Tu}{A}$. A munkabér két része közötti viszony: $\frac{B \cdot Tu}{A} : \frac{Tu}{A} = B$, vagyis egyenlő

a kollektív tevékenység eredménye és az egyedi tevékenységek összegének viszony-számával. Következésképpen, a nyereségrészesedés aránya a keresetben egyenlő

lesz: $M = \frac{B \cdot Tu}{A} : \left(\frac{B \cdot Tu}{A} + \frac{Tu}{A} \right) = \frac{B}{1+B}$. Ha $B \geq 1$, akkor $TK \geq Tu$, következé-

képpen a nyereségrészesedés aránya a keresetben: $M \geq \frac{1}{1+1} \cdot 100\%$, vagyis nem ke-

vesebb mint 50%. És így a termelési folyamat feltételeiből az következik, hogy szükséges termék döntő része, amely a termelők eltartásához szükséges, a nyereségrészesedés, vagyis hogy kollektív munkával létrehozott rész. A szükséges termék ezen része így döntő mértékben magához vonza, megszüli a kollektivizmust, mint a szocialista termelési folyamat belső szükségszerű sajátosságát.

A szükséges termék elosztásának a kidolgozása a szocializmusban magába foglalja annak a feltárását is, hogy az elosztás a termelés feltételeiből származtatott és ez utóbbi eredményének a megsokszorozásával hat. E hatás, mint ismeretes, a szük-

séges termék elosztási formáinak közvetítésével valósul meg, és visszahat a termelés feltételeire. Mindegyik forma az ösztönzés lehetőségén keresztül valósítható meg.

Mind a szükséges termék elosztásának, formája mind a termelő kollektíva fogasztási alanyai biztosítják a kollektíva stabilitását és ezzel együtt a növekvő cselekvőképességet, vagyis a kollektíva mint egész egyre inkább „látens” erővé válik, hogy több eredményt hozzon mint korábban. Ennek ellenére ez a forma közvetlenül nem kapcsolódik minden egyes a termelésben részt vevő funkciójának realizálásához.

Lényeges ösztönzési lehetőséget biztosítanak a szükséges termék elosztásának azok a formái, amelyek a termelők egyéni munkafunkciójához közvetlenül kötődnek. Beszéljünk először a munkabér ösztönző lehetőségeiről, amely a termelőnek csak a „munkás” funkciójához kapcsolódik. A fizetés, amely a munkadíjból és prémiumból áll, a szükséges terméknek azt a részét képviselik, amelyet a termelők egyéni munkája eredményez. A felszínen a gazdasági életben ez úgy jelenik meg mint a végzett egész munkáért járó díj. Mértékét norma és a tarifa határozza meg. Nem függ a vállalati kollektív munka teljesítményétől, hanem csak az egyéni munka mennyiségi és minőségi eredményétől, vagyis a fizetés a termelők tevékenységének csak azt a részét tükrözi, amelyben megvalósul az egyik használati érték átalakítása másik használati értékévé, vagyis a munka tárgya késztermékké.

A brigádszervezésben a munkabér nemcsak a személyes erőfeszítéstől függ, hanem a brigád együttes teljesítményétől is. Ez a függőség vitathatatlanul ennek a formának az előnye. De nem vész el ebben az esetben az az erő sem, a termelő kollektíva, így vállalati kollektíva együttes teljesítményétől függ. A munkabér nagysága adott értékelés mellett a végzett munka normateljesítményétől függ. Innen van a teljesített munka, a munka egyéni termelékenységének, növelésének ösztönzője a termelés növelésére való kölcsönhatás. Azonban ez utóbbi növelése és hatékonysága többek között feltételezi a normák növelését, és ha nem abszolúte, de relatíve a tarifa csökkentését. Ebből következik az, hogy elkerülhetetlen a munkabér viszonylagos csökkenése minden esetben, bár abszolút összegben maradhat sőt emelkedhet is. A maga nemében ebből következik az is, hogy a termelés résztvevője nem érdekelt a teljesítménynormák növelésében, ezzel együtt a termelés növelésében. Továbbá a munkabér nem függ attól, hogy egységnyi késztermékre több vagy kevesebb nyersanyagot és egyéb anyagot használnak fel. Semmiképpen nem hat az sem, hogy milyen termékeket készítenek: egyszerű vagy bonyolult, elavult vagy új, magas hatékonyságú-e. Összességében a gazdaságtalanság egyetlen formája sem hat közvetlenül a munkabérre. Ezért az utóbbi nem lehet a termelés növelésének eszköze, nem válik a gazdaságosságért folytatott harc eszközévé.

Az egyes tevékenységek teljesítésének minősége ugyancsak gyenge hatást gyakorol. Így, a munkabér legjobb esetben a teljesítménynormában előírt minőséget tartalmazza. A prémium mint a munkadíjazás formája nem a végtermék jobb minőségi követelményének teljesítését biztosítja, hanem a közbeeső tevékenységét. Így a munkabér közvetítésével és annak formájával főleg a mennyiségi növelést ösztönzik, bizonyos munkák olcsóbbodását és minőségének javítását, vagyis a munkabér nemcsak kifejezi, hanem csak a „munkás” funkció megtartását ösztönzi.

Milyen ösztönzési lehetőséget hordoz magában a nyereségrészesedés, amelyet a „gazdálkodói” funkció jelent? A nyereségrészesedés, mint ismeretes, egyenes arányban áll a nyereség abszolút és relatív nagyságával, amely a termelés végső gazdasági eredményeinek egy formája. A nyereségnövelés feltételezi a munkatermelékenység egyéni és kollektív növelését, az egységtermékre jutó ráfordítás csökkentését, a késztermékek minőségének javítását, a gazdaságtalanság minden formájának megszüntetését. Természetesen minél nagyobb a nyereség növekedése azonos feltételek

mellett, a nyereségrészesedés aránya annál nagyobb. Ebből vezethető le a termelésben részt vevők érdekeltsége és törődése az egyéni és kollektív munka végeredményében, megvalósítható a termelés és a munka hatékonyságában való hosszú távú ösztönzés. Minthogy a nyereség közvetlenül tükrözi minden termelésben résztvevő és a termelő kollektíva munkájának pozitív és negatív momentumait, a nyereségrészesedés közvetítésével ösztönzik a gazdálkodói magatartást. Ezért a nyereségrészesedés magába olvasztja a gazdálkodás lehetőségének azokat az elveit, melyek szerint: többet, olcsóbbat és jobbat. A gazdálkodói magatartás a szocializmusnak mint kollektívizmusnak fontos, lényegi, belső elem. Ez utóbbi a kollektíva munkájaként képzelhető el, és ennek a munkának az eredménye a felszínen mint nyereség jelenik meg.

4. Mit mutat a gyakorlat?

A kereset összetevői eleméhez kapcsolódó ösztönzési lehetőségek átnézése után megállapítható, hogy az ösztönzési lehetőségek főleg a nyereségrészesedés körül forognak. Most, ebből kiindulva, nézzük meg a gyakorlatot, vagyis azokat a formákat, amelyekben a keresetek a gazdasági élet felszínén megjelennek.

Jelenleg a dolgozók fizetése pl. a Szovjetunió iparában a tarifabérből, a munkabéralapból, az ösztönzési alapból, fizetett prémiumból vagy a vállalati munka éves eredményeiért kapott prémiumból áll, melyet tizenharmadik fizetésnek neveznek. A gyakorlatban az ösztönzési alap terhére fizetett prémium jelenti a nyereségrészesedést, a többi maradék (több mint 90%) a munkabér különböző összetevői, mint a keresetet alkotó rész. Ilyen formán a dolgozók keresetének gyakorlati struktúrája nem felel meg annak a kereseti belső struktúrának, amely a szocialista termelési folyamat feltételeiből következne. A szocialista termelési folyamat logikája alapján a nyereségrészesedés elérheti vagy meghaladhatja az 50%-ot. A jelenlegi bérstruktúra természetesen nem jelenti azt, hogy a nyereségrészesedés nem érvényesül, vagy nem teljes mértékben érvényesül. Minden esetben nemcsak elméletileg, hanem gyakorlatilag is létezik mint a szocialista termelési folyamat természetes velejárója, a közvetlen eredmények oszthatatlan része. Azonban ebben az esetben a nagyobb részét érthetően nem a nyereség teszi ki, hanem a munkadíj. Következésképpen az, ami a szocializmus gazdasági mechanizmusában nyereségrészesedés, a modern gazdálkodási gyakorlatban a munkadíjazás különböző formáiban jelenik meg. Ezért, elvész a legfőbb ösztönzési lehetősége — a munkabér nem függ a vállalati kollektíva gazdasági tevékenységnek végeredményétől. A termelés résztvevője ebben az esetben nem gazdálkodó, nincs gazdálkodói érdekeltség a termelés fejlesztésében, csak „munkásként” vesz részt a termelésben, aki számára személytelen gazdasági végeredmény.

Ahhoz, hogy gazdálkodói viszony a termelésben részt vevők munkatevékenységének tartalmává váljon többek között a munkabér tényleges struktúráját olyanná kell alakítani, amely a szocialista termelési folyamat logikájából következik. Mindezekelőtt a dolgozók keresetében növelni kell a nyereségrészesedést a megfelelő szintre. Úgy tűnik, hogy ezt a kérdést elvileg kiegészítő források bevonása nélkül, a rendelkezésre álló eszközökből kell megoldani. Elméletileg a nyereségrészesedés fizetésbeli arányának növelése nem feltételezi a fizetések abszolút nagyságának növelését, hanem csak egyik formának a másik formával való felváltását, vagyis azt, hogy gazdaságilag a nyereségrészesedés ne váljon a munkadíjazás ilyen vagy olyan formájává.

A kereset vagy munkabér, amelyben a nyereségrészesedés elfoglalja a saját, megfelelő helyét, mobilizálja a szocialista termelésben részt vevőket, a termelő kol-

лективákat a termelés és a munka maximális hatékonyságának elérésére, ösztönzi a termék minőségjavítását, jó irányba változtatja az emberek munkához való viszonyát, a termelőket „számoló gazdálkodóvá” változtatja, mivel a kereset főként az egész kollektíva gazdasági tevékenységének eredményétől függ. Azon kívül megváltoztatja a termelők viszonyát a normákhoz és azok felülvizsgálatához.

Most, amikor a kereset majdnem csak munkadíjból áll, a dolgozók előnyben részesítik az alacsony, gyakorlati, statisztikai normákat, mert ezeket könnyebb teljesíteni és túlteljesíteni és azzal együtt magasabb keresetet biztosítani. Természetes, hogy ebben az esetben nem érdekeltek a normák felülvizsgálatában, mint hogy ez a munkadíjazás relatív csökkenését eredményezné. Más helyzet az, amikor a kereset 50% vagy nagyobb részét a nyereségrészesedés teszi ki a munkadíjjal arányosan. Ez utóbbi nyereség elosztásának alapja, így a termelők feltétlenül érdekeltté válnak abban, hogy az megfelelően mindenki munkája mennyiségének és minőségének.

Az egyenlő munkáért egyenlő bért elvét csak a tudományosan, műszakilag megalapozott normák képesek biztosítani. Innen van a közvetlen végrehajtók alapvető érdekeltisége, a tudományos-műszaki normák és azok felülvizsgálata iránt, amelyek a munka szervezeti és technikai viszonyainak megváltozásával kapcsolatosak. A tudományosan, műszakilag megalapozott normák alkalmazása vezet a munkatermelékenység emelkedéséhez nemcsak a résztvevők egyedi, hanem a kollektíva mint egész munkáját tekintve. Egyenlő feltételek mellett ebben az esetben a nyereség növekedésével nő a kereset is. Jobban dolgozunk, jobban élünk. Ebben foglalható össze a szabad munka társadalmának alkotó ereje.

Драгоmareцки Д. А.

К МЕТОДОЛОГИИ И ТЕОРИИ РАСПРЕДЕЛЕНИЯ НЕОБХОДИМОГО ПРОДУКТА НА ПЕРВОЙ ФАЗЕ КОММУНИЗМА

В политической экономии социализма имеется много до сих пор нерешенных теоретических и практических вопросов. Распределение необходимого продукта при социализме является одной из проблем, вызывающих много дискуссий.

Среди экономистов социалистических стран существует несколько точек зрения, которые автор критически анализирует, и излагает свою точку зрения, касающуюся распределения необходимого продукта.

Распределение необходимого продукта тесно связано с воспроизводством рабочей силы. Конечный результат производства всегда является продуктом индивидуального и коллективного труда производителей. Поэтому распределение необходимого продукта зависит от результата индивидуального и коллективного труда. Коллективным трудом создается новая производительная сила. Главным вопросом как теории, так и практики является то, что какую долю занимает результат в заработке производителей, зависящую от индивидуального и коллективного труда, какова доля, которая зависит от нормы и тарифа выработки и выплат из прибыли. Соответствующая доля этих двух частей заработка может обеспечивать реализацию двойной функции производителей — функцию «работника» и «хозяина».

Автор подвергает критике современную практику, согласно которой выплата из прибыли составляет лишь 10% зарплаты. Поэтому имеется пока мало стимулов для усиления количественных и качественных выработок.

**SOME METHODOLOGICAL AND THEORETICAL ISSUES OF THE
DISTRIBUTION OF THE NECESSARY PRODUCT**

There are some un-answered theoretical and practical questions in the Political Economy of Socialism. One of them, a much discussed, the distribution of the necessary product under socialism.

Economists in the socialist countries hold different views on this, and it is these opinions which are critically analyzed by the author and at the same time he expounds his opinion.

The distribution of necessary product is closely linked to the reproduction of labour force. The result of the production is always the product of the individual or collective work of the producer. In accordance with this, the distribution of the necessary product is a function of individual and collective work. The collective work create a new productive force (force of production). Both theoretically and practically important question, that within the wage what should be that share which depend upon the individual and collective work, or upon norms and tariff (wage scale) or upon the profitability of the enterprice. The proper proportion of these two can assure, that the producer realizes his dual function, the function of worker and manager.

The author criticizes the present practice, because the bonus is only 10% of the wage. For this reason the stimuly is weak to enhance both the quality and the quantity of production.